

Andrej Žmegač

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

15. 6. 2011.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Jedna neobjavljena sinteza Anđele Horvat

Ključne riječi: Anđela Horvat, sintezni pregled, kontinentalna Hrvatska, 7.-19. stoljeće
Keywords: Anđela Horvat, synthesis, inland Croatia, 7th-19th century

U radu je riječ o neobjavljenom djelu Anđele Horvat Pregled povijesti umjetnosti kontinentalnog dijela Hrvatske, što ga je 1971. bila izradila za planiranu ediciju Panorama umjetnosti i književnosti u Hrvata; taj projekt bilo je pokrenulo izdavačko poduzeće Zora, no nije ga dovršilo. Autor prikazuje osnovne osobine rukopisa, koji je, u skladu s koncepcijom projekta, pisan formalno bez znanstvenih obilježja, no donosi niz noviteta i novih ideja. I Anđela Horvat je na više mjesta naglasila pionirsku vrijednost rada u pojedinim aspektima kao i primijenjena inovativna rješenja. Autor kao glavnu vrijednost djela ističe originalno provedenu periodizaciju, u kojoj se pojedine epohe djelimice preklapaju s onima što im prethode odnosno što ih slijede. Ova sinteza uz dvije objavljene čini treću autoričinu veliku sintezu. Od njih se razlikuje prije svega pristupom i činjenicom da obuhvaća znatno veći vremenski okvir.

U svakoj ostavštini, odnosno onome što zaostane iza nekog istraživača, obično se nađe i neobjavljenih rukopisa. Razlozi njihovu nepubliciranju mogu biti raznoliki – autor ih ponajčešće možda nije smatrao spremnima za tiskanje, odnosno posve dovršenima, ili pak nije bio pronašao pravog nakladnika ili časopis, a pokatkad i nakladnik zapadne u teškoće, odustajući od svojih planova i namjera. Približno je takav slučaj bio i s rukopisom Anđele Horvat *Pregled povijesti umjetnosti kontinentalnog dijela Hrvatske* koji – premda naručen i posve dovršen – nije dočekao svoje objavljivanje.

Izdavačko poduzeće Zora pokrenulo je 1969. godine projekt Panorama umjetnosti i književnosti u Hrvata, koja je edicija trebala obuhvaćati pet svezaka.¹ Glavni urednik bio je Aleksandar Stipčević. Anđela Horvat dobila je zadaću pisati o umjetničkoj baštini kontinentalne Hrvatske, a iz njezina Preliminarnog nacrtu iz prosinca iste godine vidljivo je da je vremenski raspon obuhvaćao doba od 7. stoljeća do 1800. godine.² Autorica je ugovor s nakladnikom potpisala 16. 2. 1970. godine; ondje je bilo određeno da bi tekst imao obuhvaćati oko 200 kartica te biti predan do listopada 1971.

Očigledno zbog promjena u podjeli zadaća između uredništva i autorâ, Horvat je naknadno preuzela obvezu obraditi i 19. stoljeće, o čemu svjedoči njezin Preliminarni nacrt datiran 24. 6. 1970. Podjela za to razdoblje bila je

različita od starijih epoha, pa konačan rukopis ima ovakav sastav: od 7. stoljeća do 1800. obrađena je ukupna baština kontinentalne Hrvatske, a u 19. stoljeću k tome i jadranska zona, ali sada za cijelu Hrvatsku bez slikarstva, koje je trebao napisati Matko Peić.

U autoričinoj bilješci o sastanku u Zori 15. 12. 1971. spominju se ostali nazočni autori edicije: Delorko, Stipčević, Grčević, Hećimović, Franković, Zidić, Bratulić, Županović, Mohorovičić, Rendić, Gušić, Peić. U to doba, kada je rok isporuke rukopisa već bio prošao, Horvat zapisuje: »predao jedino Kruno Prijatelj a ja najavila da je tekst gotov na golemo začuđenje«. I ona je ponešto kasnila s isporukom, jer na fasciklu u kojem je rukopis pohranjen stoji: »svršila 30. XI 1971. / predala 6. I 72.«. Tekst je, dakle, nakladniku predan u prilično sudbonosnom trenutku, na blagdan Tri kralja 1972., kada je već u tijeku bio obračun s Hrvatskim proljećem i kada su započela uhićenja. Ovo je pravo mjesto da se zapitamo jesu li političke okolnosti imale utjecaja na daljnju sudbinu Zorina projekta; edicija što je tematski imala započinjati sa 7. stoljećem mogla je naime postati nepoželjnom. Možemo jednako tako pretpostaviti da su autori što su i tako kasnili sa svojim priložima, vidjevši tijek političkih zbivanja u Hrvatskoj, praktično odustali od daljnjeg rada pa se projekt sâm urušio.

Sljedeća autoričina bilješka govori o stanju projekta, donoseći informaciju dobivenu od nakladnika: »Stipčević –

da izaći će, al još nema para« (30. 3. 1973.). Da se i nekoliko godina kasnije još računalo – barem na riječima – s objavljivanjem knjige, govori zapis od 30. 8. 1976.: »Postaje aktualno. Neće da povučem rukopis. Stipčević hoće da napišem i slikarstvo 19. st. tj. sve od 7. st. do 1900.« Taj navod govori da Matko Peić, što je trebao obraditi slikarstvo 19. stoljeća, taj posao ne namjerava obaviti, pa ga je trebala preuzeti Horvat. Napokon 1978. od nakladnika stiže obavijest da ga je napustio urednik Stipčević, a nekako u isto doba se Izdavačko poduzeće Zora gasi, da bi ga preuzeo Grafički zavod Hrvatske. Novi nakladnik – ne namjeravajući više objaviti zamišljenu ediciju – oslobađa autoricu 15. 1. 1979. obveza iz ugovora te ona tekstem može slobodno raspolagati. Nakon toga ga je Horvat željela objaviti drugdje, o čemu pronalazimo bilješku od 11. 6. 1981.: »spomenula Veni Zlamaliku rukopis (...) prihvaća za Društvo (ne baš oduševljeno – ne znajući što je to); hoću li u Školsku knjigu?« Ta posljednja bilješka koju smo uočili pokazuje da je autorica u to doba razmišljala o različitim mogućim nakladnicima, no do kraja života nije joj se ostvarila želja da objelodani svoj rad.

* * *

Rukopis Anđele Horvat nastao za Panoramu umjetnosti i književnosti u Hrvata obuhvaća naposljetku 240 strojopisnih stranica, a taj povećani opseg može se objasniti opisanim činjenicom da je naknadno valjalo obraditi i umjetnost 19. stoljeća. Uz tekst knjige priložen je popis slikovnih priloga (predviđena su bila 202 priloga) te potpisi (»legende«) što su ih trebali pratiti. Autorica je namjeravala pripremiti i određen broj separata svojega rada (o svome trošku, kako to proizlazi iz komunikacije između nje i nakladnika), što nam govori da je bila zadovoljna, mogli bismo reći i ponosna na svoje djelo, te mu je željela povećati prisutnost u javnosti. Za taj oblik publikacije pripremila je i indeks, tj. odgovarajući popis pojmova, a separatima je bio namijenjen i uvod (str. 1–5).

Panorama umjetnosti i književnosti u Hrvata očigledno je trebala biti namijenjena široj publici, jer nije bila koncipirana znanstveno u formalnom smislu: tekstovi su trebali biti izrađeni bez bilježaka te s popisom literature na završetku svakog poglavlja, pa je takav, dakako, i prilog Anđele Horvat. Mogli bismo kratko reći da je njezin način izlaganja popularno-istraživački. Jezik i izraz nisu posebno stručni, već su mjestimice i dopunjeni za nju karakterističnim digresijama i esejističkim stilom.³ Istodobno tekst donosi brojne novitete, nove podatke i ideje, o čemu će još biti riječi, a zbog čega je rad i danas zanimljiv i važan. Svakako takav doprinos i takva narav teksta nisu uobičajeni u publikacijama namijenjenima širem i popularnijem korištenju.

Kako smo kazali, autorica se zasigurno ponosila svojim djelom, ne propuštajući navesti njegove vrijednosti i značenje, ali istodobno uravnoteženo iznoseći ograničenja i teškoće na koje je nailazila. U tom je pogledu tekstu srodan uvod knjizi *Između gotike i baroka*, koji su radovi, uostalom,

nastali praktično jedan za drugim.⁴ U uvodu neobjavljenoj sintezi ovako opisuje svoj rad: »U ovom pregledu povijesti umjetnosti – pisanom bez dovoljno urađenih predpriprema – prvi puta donosim nakon niza kratkih pokušaja (među kojima su prikazi I. Kršnjavog, Ž. Jirouška, I. Bacha i moji) nešto opširniji prikaz samih spomenika, njihove problematike s cjelokupnog današnjeg područja kontinentalne Hrvatske. Napisala sam ga kako sam znala i mogla u tom času, svjesna svih nedostataka u tom pionirskom radu« (4). Srodnih formulacija ima i u knjizi *Između gotike i baroka*, samo što sada, kako smo vidjeli, autorica pred sobom ima sintezu mnogo većeg vremenskog obuhvata. O izvornosti svoga teksta pak Horvat samosvjesno i bez nepotrebne skromnosti kaže: »...počesto iznosim podatke o spomenicima i kulturnim dodirima i strujanjima koje ćemo uzalud tražiti u literaturi« (3) ili »mnogo toga što je ovdje po prvi puta izneseno još nije ni štampano u stručnoj literaturi« (36). Rekli bismo kako su njezine riječi koliko točne toliko i neočekivane u djelu koje se obraća publici ne nužno obaviještenoj i zainteresiranoj za vrijednosti znanstvene izvornosti.

Zanimljiv dokument o ovom radu predstavlja pak popratni dopis nakladniku, koji autorica prilaže svom rukopisu. Niti nakladniku nije propustila skrenuti pozornost da je riječ o pionirskom poslu, a zatim kako je u mnogo »slučajeva uvrstila u našu stručnu literaturu po prvi puta neke spomenike, a što se tiče njihove valorizacije po prvi puta odredila prema novim saznanjima njihovo značenje u našoj sredini, kao i u odnosu na vanjski svijet«. Zanimljivo je to navođenje i isticanje važnosti djela očekivanim njegovim značenjem za našu znanstvenu sredinu i samu autoricu, jer u ono doba još nije bilo dviju kasnijih njezinih sinteza, koje će, uostalom, obuhvatiti znatno uža razdoblja.

Pogledamo li strukturu rukopisa, odnosno sadržaj ove neobjavljene sinteze, uvjerit ćemo se da autorica tekst organizira na manje-više uvriježen način prema stilskim razdobljima: redaju se starohrvatsko doba s predromanikom, romanika, gotika, renesansa i previranje stilova, barok te naposljetku 19. stoljeće što se dijeli na klasicizam i historizam. No među različitim nedoumicama i dvojabama, periodizacija joj je predstavljala najveću teškoću; tako je bila zapisala i u uvodu netom dovršene knjige *Između gotike i baroka*.⁵ Stoga je u sintezi što će ostati neobjavljenom pribjela najposebnijem i najzanimljivijem rješenju ovoga djela: periodizaciju, tj. vremenske raspone pojedinih razdoblja postavila je tako da se preklapaju. To znači, primjerice, da romanika traje do 14. stoljeća, a gotika počinje s 13. stoljećem. Taj stil opet proteže se do 17. stoljeća, dok renesansa traje od 15. također do 17. stoljeća. Princip preklapanja proveden je tako kroz sva razdoblja, od prvoga, predromanike, do posljednjega, historizma. Takvo se rješenje temelji na spoznaji koja je, dakako, postojala od ranije, ali se sada javlja manifestativno, u naslovima pojedinih poglavlja te onda i u sadržaju.

Evo sadržaja:

UVOD

RAZVOJ LIKOVNIH UMJETNOSTI OD 7. ST. DO OKO G. 1900.

STAROHRVATSKO DOBA S PREDROMANIKOM (7.–12. st.)

ROMANIKA (11.–14. st.)

- Crkvena arhitektura
- Svjetovna arhitektura
- Plastika
- Slikarstvo

GOTIKA (13.–17. st.)

- Crkvena arhitektura
- Svjetovna arhitektura i urbanizam
- Plastika
- Slikarstvo
- Zlatarstvo

RENEZANSNA I PREVIRANJE STILOVA (15.–17. st.)

- a) Prekinut razvoj umjetnosti i nova strujanja na području okupiranom od Turaka
- b) Kontinuirani razvoj umjetnosti u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i previranja u 17. stoljeću
- Svjetovna arhitektura
- Sakralna arhitektura
- O plastici i rezbarstvu u 16. i 17. st.
- Javna plastika
- O sakralnoj plastici i namještaju crkvenog prostora u 17. st.
- O retableima oltara
- Slikarstvo
- Zlatarstvo

BAROK (od poč. 17. do poč. 19. st.)

- Crkvena arhitektura
- Svjetovna arhitektura i urbanizam
- Plastika i rezbarstvo, profana i javna
- Sakralna plastika
- Crkveni namještaj
- O retableima oltara
- O propovjedaonicama
- O orguljama
- Slikarstvo profano
- Crkveno slikarstvo
 - Zidno
 - Štafelajno
- Zlatarstvo

KLASICIZAM (od poslj. četv. 18. st. do sred. 19. st.)

- Profana umjetnost
- Sakralna umjetnost

HISTORICIZAM (od oko 1835. do poč. 20. st.)

- Profana umjetnost
- Sakralna umjetnost

ZAKLJUČAK

Ne bismo se mogli sjetiti neke druge knjige koja bi imala tako razrađenu periodizaciju, s razdobljima što se protežu i u »susjedne« epohe, umjesto uobičajenoga isključujućeg periodiziranja. Učinak toga rješenja valja vidjeti prije svega na simboličkoj razini, i u tom je smislu autorica svakako željela dati iskaz o trajanju stilova i njihovu životu u konkretnim umjetničkim djelima. I u ovom se pitanju Horvat očitovala u popratnom dopisu nakladniku, objašnjavajući i upozoravajući na svoj postupak kako bi bio pravilno shvaćen: »Kako se trajanje stilova u sjevernoj Hrvatskoj redovito produživalo i nakon pojave nekog novog stila, ovdje sam uvela nov način periodizacije; trajanje stilova označila sam uz naslov poglavlja da se odmah uoči njihovo pretapanje.« Posve slično se obratila i čitateljima u zaključnim mislima samoga djela: »...periodizaciju građe sjeverne Hrvatske sproveda sam po prvi puta tako da je već uz pojedina poglavlja ukazano na usporedno trajanje stilova. Oni, dakle, ne traju u vremenskom slijedu jedan nakon drugoga, nego se istovremeno pretapaju« (239).

U unutarnjoj razradi pojedinih poglavlja autorica, mogli bismo reći, postupa »organski«, izvodeći njihovu podjelu iz značenja pojedinih umjetničkih vrsta u određenom razdoblju, odnosno iz njihove današnje prisutnosti i sačuvanosti. Tako se u Gotici javlja potpoglavlje »Zlatarstvo«, kojega u Romanici nema, a Renesansa i previranje stilova složenije su razrađeni, obuhvaćajući osam potpoglavlja. Nesumnjivo je ova strukturiranost rezultat autoričina višegodišnjeg (od 1961.) bavljenja razdobljem »između gotike i baroka« odnosno neposredno prethodećeg okončanja rukopisa istoimene knjige. Podjednako ili i nešto razrađenije strukturirano je i poglavlje baroka, da bi onda 19. stoljeće dobilo samo podjelu u profanu i sakralnu umjetnost. Zapazili smo i jednu finu razliku načinjenu redosljedom potpoglavlja u pojedinim epohama; tako je u romanici, gotici i baroku na prvome mjestu uvijek crkvena arhitektura, dok nasuprot tome poglavlje renesanse započinje svjetovnom arhitekturom. Riječ je nesumnjivo o svjesnom postupku, kojime Horvat postavlja određen naglasak na ovaj segment spomeničke građe.

Pregledavajući rukopis uočili smo kako autorica na brojnim mjestima vrlo obzirno spominje druge autore na čije se podatke ili tumačenja poziva (Bach, Cvitanović, Buntak, Lentić, Kniewald, Baričević, Šaban i dr.). Takva je potreba proizašla valjda iz okolnosti što nisu bile predviđene bilješke, pa ipak takvo navođenje nije uobičajeno za tip teksta kakav imamo pred sobom odnosno za publikaciju kojoj je bio namijenjen.

Kad je riječ o obradi pojedinih tema, stekli smo dojam da je, primjerice, prikaz profane barokne arhitekture skromniji i nešto manje uspio od prikaza drugih vrsta spomenika. Valja u tom kontekstu podsjetiti da je to bilo doba kada još nisu postojale neke mjerodavne interpretacije kao temelji za bolje poznavanje tog spomeničkog sloja.⁶ Drugo

što smo zapazili jest ponešto manjkava obrada prostora jadranske Hrvatske u 19. stoljeću. U toj naknadno »priključenoj« epohi autorica je – kako je bilo rečeno – dobila zadaću iznimno prikazati i naše uzobalno područje, što ipak nije bila dovoljno racionalna odluka. Makar koliko je umjetnička, građevna i urbanistička djelatnost 19. stoljeća znatnija u kontinentalnom dijelu zemlje, učinilo nam se da je pristup jadranskoj Hrvatskoj odviše sažet i nedovoljno analitičan.

Dakako da takve dionice ne umanjuju bitno vrijednosti i izvornost cjelokupnoga teksta. Navest ćemo i nekoliko, mogli bismo reći, slučajno odabranih primjera, u kojima se dobro očituje narav ovoga sinteznog prikaza. Pišući o romanici, Horvat, kao i u nekim drugim prilikama, navodi činjenicu da su spomenici kontinentalnog dijela zemlje malobrojniji od onih u priobalju. Riječ je bila o već odavna postojećoj spoznaji, no istodobno su nedostajala objašnjenja takvih razlika. Malen broj romaničkih crkava na sjeveru ponekad je bio tumačen mongolskim pustošenjima u 13. stoljeću te onim turskima u razdoblju od 15. do 17. stoljeća. No uistinu se gubitak romaničke arhitekture, procjenjuje Horvat, može povezati s razdobljem baroka, kada su srednjovjekovne crkve učestalo bile nadomještavane novogradnjama. Autorica u tom smislu navodi kako se u brojnim vizitacijskim zapisima susretala s ocjenama zatečenih crkava kao trošnih i nedovoljno prostranih, a u tim opisima prepoznavala romaničke i gotičke strukture. Drugi razlog izostanka znatnije romaničke sakralne arhitekture u kontinentalnom području, smatra autorica, malen je broj tamošnjih biskupija. Za razliku, naime, od razmjerno brojnih biskupija u jadranskoj zoni, na sjeveru ih je u ono doba bilo samo tri, a i te su bile podređene nadbiskupijama izvan toga područja. To su bile okolnosti, zaključuje Horvat, koje nisu pogodovale podizanju reprezentativnijih romaničkih crkvenih građevina, pa takve arhitekture nije ni moglo biti u onoj mjeri kao duž naše obale (13, 13a, 14). Držimo da ovakve analize i razmišljanja, primjerice i o razlozima izostanka nekog spomeničkog sloja, pokazuju ambicije te onda i značenje ovoga sinteznog rada o umjetnosti u kontinentalnoj Hrvatskoj.

Pogledajmo još u nekoliko točaka kako je Anđela Horvat prikazala razdoblje historizma, posebno segment graditeljstva. U njezinu izlaganju osjećamo da se našla pred stanovitim »čvorom« jer je to bilo doba prijelaza od staroga i nepomirljivoga odbacivanja neostilova prema novim idejama što su u djelatnosti toga razdoblja pronalazile zasebne vrijednosti. U godinama što su prethodile njezinoj *sintezi* bilo je u nas objavljeno i više monografija posvećenih opusima graditelja u razdoblju historizma (Grahor, Waidmann i dr.), što je zasigurno pridonosilo mogućnosti revidiranja odnosa prema toj epohi. Rekli bismo da Horvat nastoji postići diferenciranu i uravnoteženu ocjenu, navodeći kako je i sama od prvotnog i naslijeđenog ignoriranja postupno počela zapažati i vrijedna arhitektonska rješenja tog razdoblja

(233). Zanimljiv je potom njezin pogled na vlastitu ulogu u rano doba, još za Szabova života: »Još se živo sjećam, kad sam započela rehabilitacijom historicizma kod nas, bučnih diskusija o toj temi s pokojnim Gj. Szabom, koji je požrtvovno stajao kao konzervator na braniku naših kulturnih spomenika, ali kao predstavnik generacije koja je još vodila borbu protiv kasnog jalovog historicizma, često osporavao općenito vrijednost djelima te epohe« (209). Unatoč »rehabilitaciji historicizma« Horvat ipak pronalazi i opravdanje Szabovoj netrpeljivosti, uzrokovanoj ponajprije historističkim radikalnim, purističkim zahvatima na srednjovjekovnim spomenicima. Autorica se u ovom poglavlju više bavi intervencijama na spomenicima nego novom izgradnjom, nalazeći da tu leže uzroci poznatom animozitetu konzervatorske struke prema razdoblju historizma i njegovim shvaćanjima. O tim radikalnim zahvatima naposljetku pomirljivo kaže: »Žalimo da se to desilo, no mnogi su na taj način, prurušeni, produžili svoj život, pa u njima vidimo zapravo autentični odraz tadanjeg shvaćanja čuvanja spomenika« (211).

Pitanje historijskog pa i historističkog odnosa, odnosa prema zatečenom i naslijeđenom autoricu je, razumljivo, duboko zaokupljalo; ono sadržava i problem interveniranja u zatečenu situaciju dopunjavanjem ili na neki drugi način. Spomenimo u tom sklopu jedno neočekivano i iznenađujuće mjesto u tekstu, u završnom dijelu izlaganja o graditeljstvu kontinentalne Hrvatske. Tu je Horvat na primjeru zatečenog ansambla oko kazališta u Zagrebu pokazala što znači dodavati takvoj cjelini nešto suvremeno: »Zgrada Željpoša živ je dokaz kako je teško danas sretno uklopiti u stari kvalitetni ambijent i kako je to silno odgovorni problem pred nacijom i svijetom« (225). Posljednja kvalifikacija je gotovo dramatična, podižući problem interpolacije u neku sferu iznad struke, rekli bismo u područje etike i egzistencije. Tu autoričinu možda spontano formuliranu misao valja ipak shvatiti kao upozorenje i otčitati koliko je sudbinski shvaćala odnos prema baštinjenim prostornim vrijednostima.

Kako Anđela Horvat završava ovo poglavlje i ujedno cijelu knjigu? Ponovno konzervatorskom problematikom, osvrćući se na intervenciju Stjepana Podhorskoga u svome Krašiću. Taj kreativni zahvat pozdravlja kao stanovit znak novoga doba i pobjedu novoustrojenoga Povjerenstva, odnosno konzervatorske službe. A zatim »još jedan korak dalje i slobodna kreacija Viktora Kovačića dokazuje crkvom sv. Blaža u Zagrebu (1912.–1915.) da je ta centralna građevina s kupolom armiranobetonske konstrukcije – što je prvo rješenje te vrsti kod nas – izlaz sakralne arhitekture iz začaranog kruga« (239).⁷ I tako Horvat dvama rješenjima centralnog sakralnog prostora prekoračuje granicu 1900. godine, tražeći dovoljno snažne točke kojima će zaključiti svoj opsežan pregled. U oba je slučaja pronašla bitne građevine koje, svaka na svoj način, spajaju tradiciju i budućnost,

a Kovačićevoj k tome pripisuje – ne posve razgovjetno – i vrlo posebnu ulogu.

* * *

O životnom djelu Anđele Horvat valja zaključno navesti još jedno zapažanje. Vrlo je dobro poznat njezin terenski rad, koji je, dakako, ponajviše bio sastavni dio njezinoga konzervatorskog posla. Prema vlastitom izračunu, obišla je 2717 lokaliteta, a mnoge od njih, razumljivo, i više puta. Tome su svjedoci njezine poznate terenske bilježnice, kojima se takoreći uključuje u tradiciju sličnih takvih Sabljarovih i Szabovih bilježnica. Kako bi joj bile što funkcionalnije, Horvat je za njih izradila indeks, a sve to, dakako, može biti od velike koristi i današnjim istraživačima. Osim terenskih zapisa, izradila je i različite popise i tablice, tako primjerice i Tabele – inventar sakralnih spomenika kontinentalne Hrvatske (1973.), u koje je – kako je sama zapisala – uložila osam mjeseci intenzivna rada.⁸ Fascinantno je kako je uz nevjerovatnu upornost i ustrajnost u terenskim obilascima Horvat svu tu građu pregledno sistematizirala. Činila je to u prvom redu za svoje potrebe, ali tako da i svakome drugome znatno olakšava korištenje. Njezina je posebna zasluga potom što je osim evidentiranja i interpretiranja građe, nerijetko po prvi put, te spoznaje ugrađivala u svoje sinteze. Time su one nesumnjivo postajale izvornije i cjelovitije, premda je ona upozoravala da posao na terenu još niti izdaleka nije obavljen. Intenzivno obilaziti spomenike na terenu i pisati sintezne interpretacije vrlo je sretna i poželjna veza, a Anđela Horvat jedan je od malobrojnih naših povjesničara umjetnosti koji su je ostvarili.

Koliko nam je poznato, Horvat je napisala tri velike sinteze.⁹ Knjiga *Između gotike i baroka* nastala je prva i ima, mogli bismo reći, najzanimljiviju strukturu, a za povijest struke vjerojatno i najveće značenje. Druga objavljena i dobro poznata sinteza jest njezino veliko poglavlje u djelu troje autora *Barok u Hrvatskoj* (1982.). Riječ je o dijelu projekta Sintetički pregled umjetnosti u Hrvatskoj, što su ga oko 1969. bili pokrenuli Institut za povijest umjetnosti i Društvo historičara umjetnosti SRH, a koji je niz bio zamišljen u šest knjiga. Zanimljivo je da su gotika i renesansa trebale biti obuhvaćene jednim sveskom, a područje kontinentalne Hrvatske i ovdje je trebala napisati Horvat. Jedini svezak objavljen prema toj koncepciji (i s proširenim sastavom nakladnika) bila je knjiga o baroku, za koju je autorica rukopis bila dovršila 1975. Kasnije je još ostala namjera za izradom sveska o gotici i renesansi, pa Horvat još 1984. piše da nastavlja rad na toj temi.¹⁰

Naposljetku, neobjavljena sinteza za Izdavačko poduzeće Zora imala je – kako smo vidjeli – drukčiju koncepciju, a obuhvaćala je i mnogo veći vremenski raspon. Unatoč popularnijem pristupu, rukopis se odlikuje zanimljivim i inovativnim pojedinostima pa je neosporna šteta što nije dočekaio svoj javni život. Zgodno je kako se autorica na kraju knjige obraća svome čitatelju, smatrajući da bi je

trebao čekati zasluženi mir, očito ne sluteći da će do kraja intenzivno odlaziti na teren i raditi na sintezama: »Umjesto da bezbrižno sprovodim svoje dane nakon 35godišnje trke po terenu sve do najzabitnijih mjesta skupljajući podatke o spomenicima kulture, odlučila sam se na nezahvalan zadatak da po prvi puta napišem sažeti opširniji pregled razvoja umjetnosti čitavog kontinentalnog dijela Hrvatske« (239).

BILJEŠKE

1 Svi podaci prema: Nadbiskupijski arhiv, Zagreb (dalje NAZ), fond Anđela Horvat, kut. 2.

2 Umjetnost Dalmacije u istom razdoblju prvotno je trebao obraditi Cvito Fisković.

3 Za primjer navedimo mjesto gdje je riječ o Lukavcu: »Još danas je dvor opkoljen širokim šančevima, a vitki stari jablanovi nagovještavaju izdaleka gdje je sigurna bolta čuvala stare povelje seljačkog plemstva« (133).

4 Djelo *Između gotike i baroka* autorica je pisala – prema B. Fučiću (»Vjesnik«, 19. 12. 1975., 6) – od 1967. godine, a bilo je završeno najkasnije početkom 1971. Rečeno se može zaključiti prema kratkoj Gamulinovoj recenziji od 26. 2. 1971., u kojoj on, među ostalime, smatra da je »djelo veoma značajno« te preporuča: »zbog značenja za našu kulturu ne odlagati i skratiti sve postupke«.

5 *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb, 1975., 12.

6 Poput knjige V. Markovića *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja*, Zagreb, 1975.

7 Na drugome mjestu slično o Kovačiću, koji »početkom 20. stoljeća vodi borbu za 'modernu', dodirnutu, ali ne i prožetu secesijom. Otvarao se nov put u suvremenu umjetnost« (228).

8 NAZ, Anđela Horvat, kut. 8.

9 U bibliografiji Anđele Horvat (*Bibliografija akademika dr Anđele Horvat kronološkim redom od 1932. do 1985.*, »Peristil«, 29, 1987., str. 21) naveden je započet rukopis za knjigu *Gotika u kontinentalnoj Hrvatskoj*, kojega u njezinoj ostavštini međutim nismo pronašli.

10 NAZ, Anđela Horvat, kut. 5.

Andrej Žmegač
An Unpublished Synthesis by Anđela Horvat

The article discusses the unpublished work by Anđela Horvat entitled A Survey of Art History of Inland Croatia (Pregled povijesti umjetnosti kontinentalnog dijela Hrvatske), written in 1971 as a part of a planned series Panorama of Arts and Literature in Croatia (Panorama umjetnosti i književnosti u Hrvata); the project was initiated by the publishing company Zora, but it has never been realized. The manuscript covers the period from the 7th century to 1900 and spreads over 240 pages of text, to be accompanied by 202 illustrations selected by the author. The series was obviously intended for a broader audience, so the text bears no formal scholarly characteristics, such as notes. It can be asserted that Horvat applied the popular scientific approach which included a series of new discoveries and new ideas or hypotheses. She herself stressed this feature several times, pointing out that some information cannot be retrieved in other published sources. The author must have been satisfied and proud of her work, since she planned to publish it as a separate volume, outside the Zora series.

The most interesting and the most distinctive feature of the work was an innovatively conceived periodization: the duration of the periods from Pre-Romanesque to Historicism is set to overlap with the »neighbouring« periods, those which precede and follow. This system, undoubtedly based on long-known concepts, is now discerned not only in the text itself, but also in its titles, which makes a special point on real artistic developments and the life of style in works of art.

The manuscript represents one of Anđela Horvat's three important syntheses, the other two being the well-known books Between the Gothic and the Baroque (Između gotike i baroka, 1975) and Baroque in Inland Croatia (Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, 1982, a section of the book Baroque in Croatia – Barok u Hrvatskoj). The unpublished work differs from the other two mainly in its approach or purpose, as well as a far greater time span. Because of these singularities, along with the work's aforementioned values, one can only regret that the manuscript has remained unpublished.